

KAFLE Z ZAMKU KAPITUŁY WARMIŃSKIEJ

W trakcie prowadzonego w listopadzie 1998 roku remontu pomieszczeń znajdujących się w najniższej kondygnacji wschodniego barokowego skrzydła zamku olsztyńskiego znaleziono w jednym z nich duże skupisko kafli z XVII wieku*. Znajdowały się one pod podłogą w warstwie brunatnej ziemi przemieszanej z gruzem ceglany i zaprawą. Ogółem wydobyto około 230 kafli i ich fragmentów. Wszystkie były formowane w matrycach. Wykonano je z gliny żelazistej i wypalono w atmosferze utleniającej. Proces ten przeprowadzono w sposób zadowalający, o czym świadczy przewaga jednobarwnych przełomów. Komory mają krawędzie wywinięte na zewnątrz, a na ściankach niektórych z nich stwierdzono otwory na druty. Miejsca połączenia lic z komorami było dodatkowo wzmocnione wałkiem gliny wklejonym wewnątrz. Płytki kafli pokryto szkliwem ołowiowym barwy zielonej na uprzednio położoną angobę. Nieliczne pokrywa szkliwo ołowiowo-cynowe. Na części płytek licowych, od wewnętrznej strony stwierdzono ślady odcisniętej tkaniny. Wszystkie kafle pochodziły z rozbiórki pieców, o czym świadczy ich okopcenie oraz zachowane w niektórych komorach fragmenty wylepki. Zdobione są one ornamentem reliefowym o motywach roślinnych i roślinno-zoomorficznych. Wydzielono sześć grup zdobniczych.

Grupa I, najliczniejsza, to kafle, których płaszczyznę wypełnia rozeta skomponowana z czterech stylizowanych tulipanów obwiedzionych podwójnym wałkiem. Połówki analogicznych tulipanów umieszczono w narożnikach, tak że w ścianie pieca tworzyły jeden motyw. Całe przedstawienie umieszczone jest na tle wąskich pionowych, żłobków. Takie zdobienie stwierdzono na kaflach wypełniających środkowych (1 cały, 6 połówek i 80 fragmentów.) oraz narożnych dwudzielnych (5 całych egzemplarzy). Można przyjąć, że wszystkie pochodzą z jednego pieca (Tabl. I, ryc. 1, 2).

Grupę II tworzą kafle pokryte trudnymi do identyfikacji motywami roślinnymi. Ich kompozycja dostosowana jest do horyzontalnego układu kafli gzymsowych. Stwierdzono tu 5 całych, 5 połówek i 5 ułamków oraz narożne dwudzielne (3 całe) (Tabl. IV, ryc. 2, 3).

* Pragnę serdecznie podziękować pani dr Marii Dąbrowskiej z Instytutu Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk za pomoc okazaną mi w trakcie pisania artykułu.

Grupa III to kafle z odcisniętym motywem heraldycznym. Centralnie umieszczonego orła dwugłowego pod koroną z rozpostartymi skrzydłami oplata wieniec z wici roślinnej. Obwiedziony jest dookólną listwą. Jest to przedstawienie orła dwugłowego Prus Królewskich¹. Znalaziono jeden kafel cały, 4 połówki i 14 fragmentów. (Tabl. II, ryc. 1).

Grupa IV to kafle będące elementami większej kompozycji kwiatowej rozłożonej na kilku kaflach. Pierwszą odmianę tworzą kafle z centralnie umieszczoną lodygą. Od niej odchodzą po bokach: z jednej tulipan z drugiej chaber. Łodygę wieńczy korona cesarska. Narożniki wypełniają: górne — kwiaty, dolne — owoce granatu i winne grono. Taką kompozycję stwierdzono na jednym całym egzemplarzu, 6 połówkach oraz na 11 fragmentach (Tabl. II, ryc. 2).

Do odmiany drugiej zaliczono kafle zdobione również stylizowanymi motywami roślinnymi, których elementem centralnym jest wazon z pięcioma kwiatami i małymi ptaszkami uzupełniony w narożnikach winnym gronem (Tabl. III, ryc. 1).

Do trzeciej zaliczono bardzo zbliżony do dwu poprzednich motyw kwiatowy, którego znamy tylko fragment zdobiący jedną część narożnego kafła trójdzielnego. Pozostałą część kafła pokrywają poziome paski (Tabl. III, ryc. 2).

W grupie V znalazły się kafle gzymsowe zdobione motywem bardzo uproszczonych owoców granatu z dwoma ptakami. Zachowały się cztery całe egzemplarze i jednego połowa (Tabl. IV, ryc. 1).

Do grupy VI zdobniczej zaliczono motyw stylizowanych liści w układzie horyzontalnym umieszczonych na elementach zwieńczenia pieca. Stwierdzono 4 całe egzemplarze (Tabl. IV, ryc. 4).

Przedstawiony zbiór kaflí stanowi materiał jednorodny zarówno pod względem technologicznym jak zastosowanych motywów zdobniczych, tak charakterystycznych dla kaflí XVII w.² Czas ich powstania można wiązać z wielkim remontem zamku, jaki miał miejsce w pierwszej połowie XVII w. W wyniku pożaru, który strawił zamek w 1620 roku i skutków działań wojennych w latach 1623–1646 przeprowadzono wiele prac remontowo-budowlanych³. Można przyjąć, iż właśnie wówczas postawiono nowe piece z prezentowanych kaflí. Należy wspomnieć, że jeszcze wtedy nie było skrzydła wschodniego zamku, a jedynie podwójny ciąg murów obronnych, które tworzyły międzymurze. W latach 1756–1758 wzniesiono po wschodniej stronie zamku skrzydło w stylu barokowym na miejscu rozebranych średniowiecznych murów obronnych⁴. Ponieważ znalaziono kafle pod podłogą pomieszczenia najniższej kondygnacji skrzydła wschodniego zamku, przypuszczam, że dostały się tam w czasie wymiany pieców, która nastąpiła jeszcze przed budową tegoż skrzydła bądź w jego trakcie⁵. Potwierdzeniem tego może być fakt,

¹ M. Dąbrowska, Kafle i piece kaflowe w Polsce do końca XVIII wieku, *Studia i Materiały z Historii Kultury Materialnej*, 1987, t. LVIII, il. 233.

² Tamże, s. 133–135.

³ H. Domańska, Fortyfikacje późnogotyckiego zamku olsztyńskiego, *RO IX*: 1970, s. 66.

⁴ Tamże, s. 66.

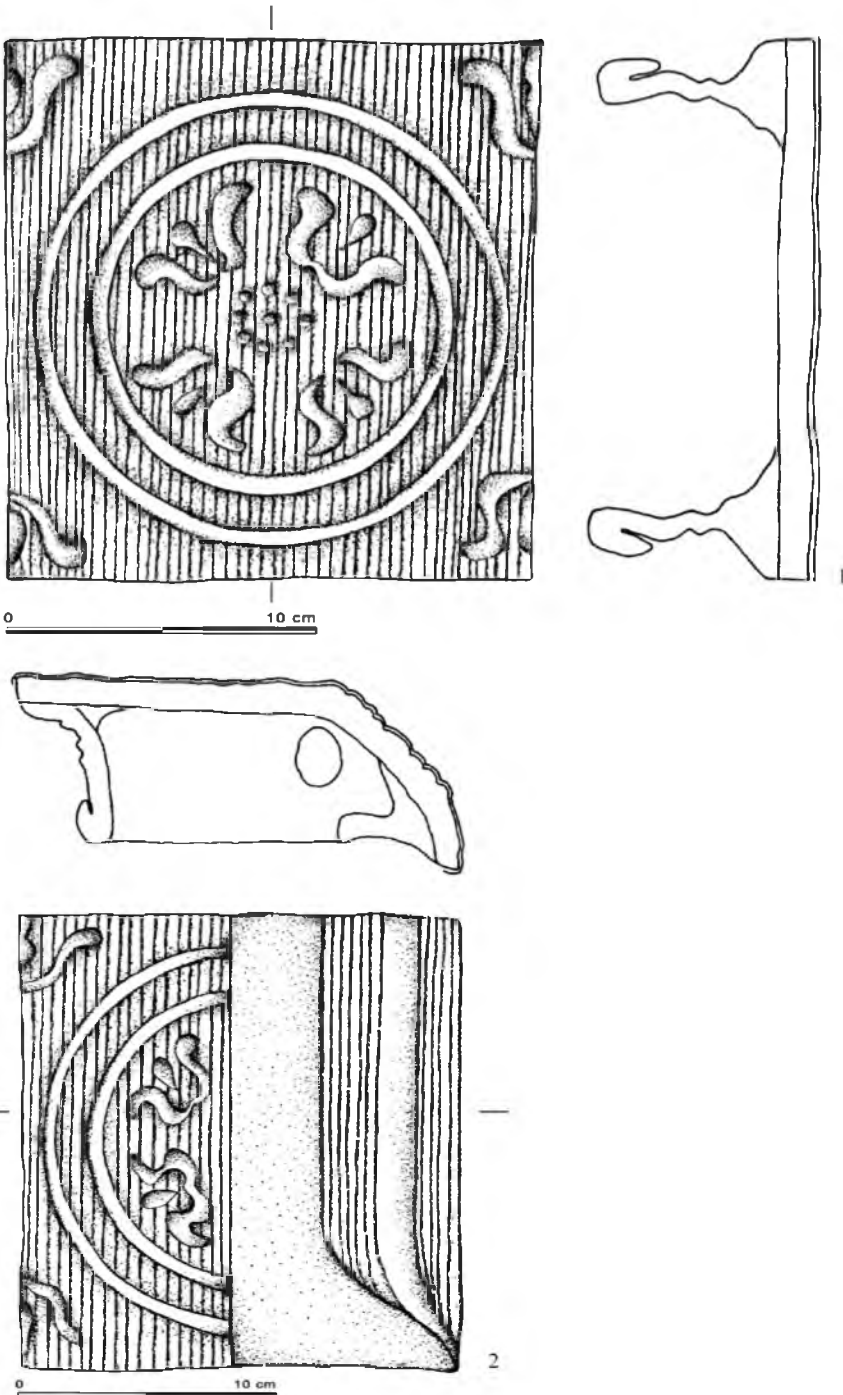
⁵ I. Mirkowska, Sprawozdanie z przeprowadzonych prac archeologicznych na zamku olsztyńskim, st. XXIII, wyk. 1 (skrzydło barokowe, piwnica nr 1) maszynopis w Archiwum Naukowym Działu Archeologii Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie.

że nie stwierdzono wśród nich kafli o metryce późniejszej ani wcześniejszej. Oznacza to, że ogrzewały i zdobiły komnaty zamkowe do chwili ich sprawnego funkcjonowania, po czym rozebrane trafiły na miedzymurze pozostając tam na dwa stulecia aż do chwili remontu pomieszczeń zamkowych w 1998 roku.

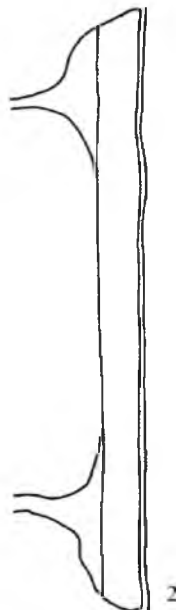
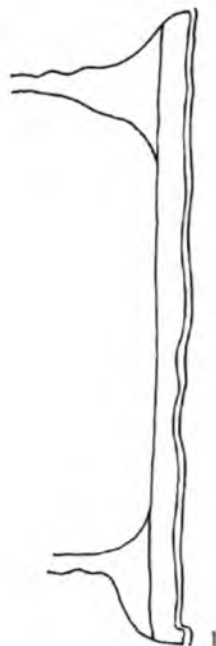
KACHELN AUS DER BURG DES ERLÄNDISCHEN DOMKAPITELS

ZUSAMMENFASSUNG

Während der im November 1998 in den Räumen der tiefst gelegenen Etage des östlichen Barockflügels der Allensteiner Burg durchgeführten Renovierung wurde in einem davon eine reichhaltige Ansammlung von Kacheln aus dem 17. Jahrhundert gefunden. Sie befanden sich unter dem Fußboden in einer mit Ziegelsplitt und Mörtel vermengten Braunerdeschicht. Insgesamt wurden etwa 230 Kacheln und Fragmente davon ausgegraben. Alle wurden in Matrizen aus eisenhaltigem Lehm geformt und in oxidierender Atmosphäre gebrannt. Grüne Glasur bedeckt die Platten. Sie stammen von niedergerissenen Öfen, wofür die angerussten und in einigen Fällen noch ausgeklebten Kachelkammern sprechen. Verziert sind sie mit einem Relieforname mit pflanzlichen und pflanzlich-zoomorphischen Motiven. Ausgesondert wurden sechs Schmuckgruppen. Die dargestellte Kachelsammlung besteht aus einheitlichem Material was Anfertigungstechnologie und Ornamentmotive betrifft, die ja so charakteristisch für Kacheln des 17. Jahrhunderts sind.

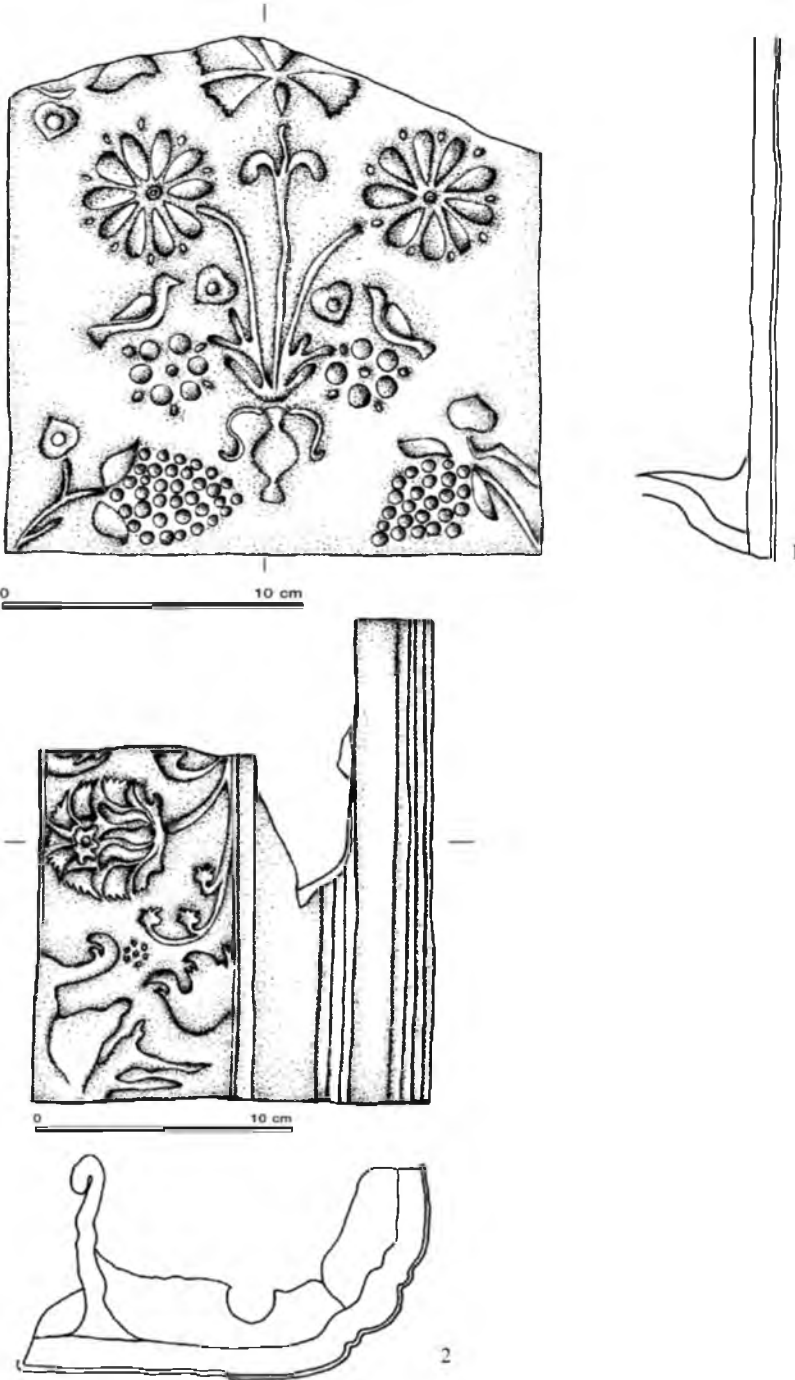

Tablica I. Olsztyn – zamek, stan. XXIII, woj. warmińsko-mazurskie. Kafel wypełniający, środkowy (1), kafel narożny, trójdzielny (2) – XVII w.

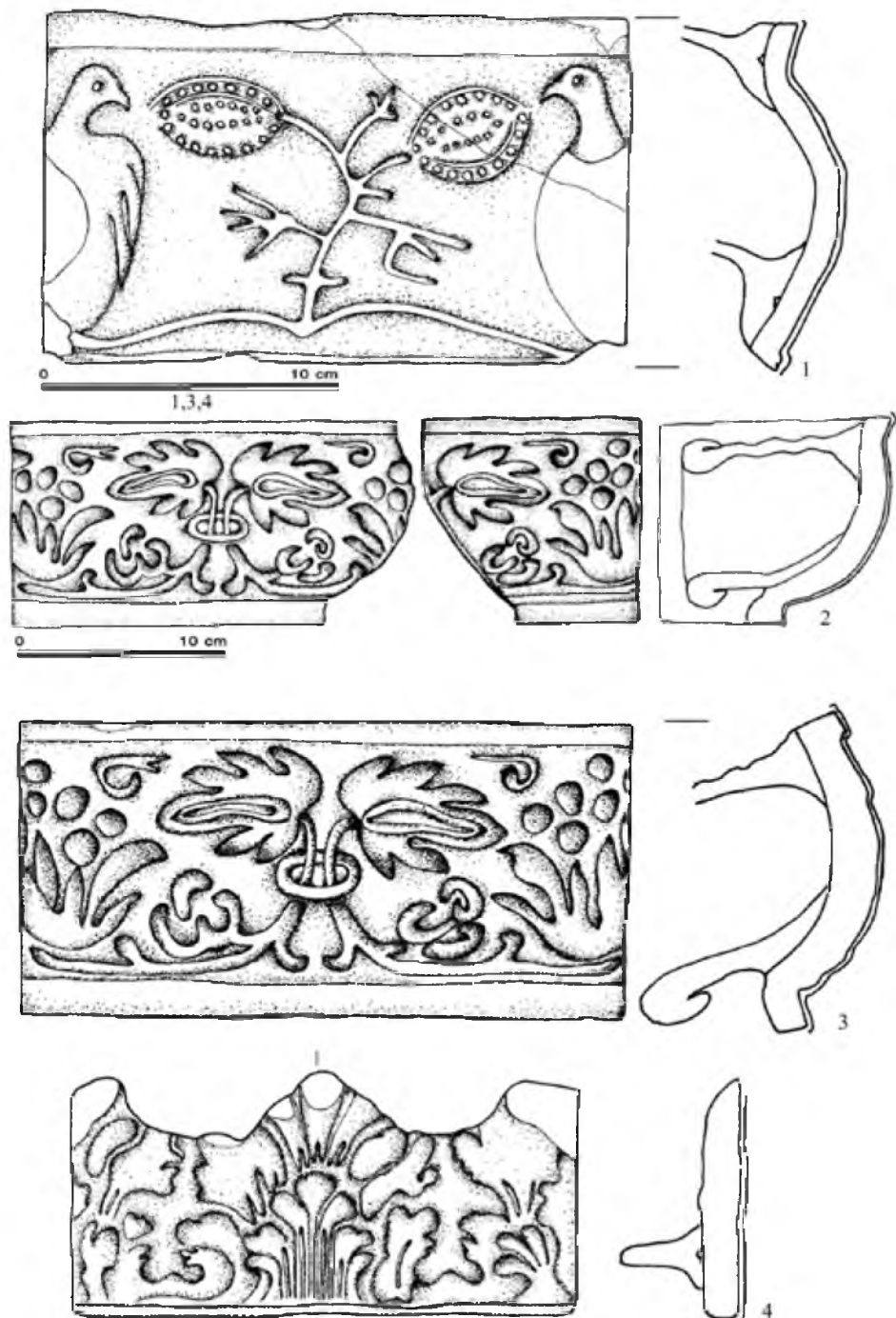

0 10 cm

Tablica II. Olsztyn – zamek, stan. XXIII, woj. warmińsko-mazurskie. Kafle wypełniające, środkowe (1, 2) – XVII w.

Tablica III. Olsztyn – zamek, stan. XXIII, woj. warmińsko-mazurskie. Kafel wypełniający, środkowy (1), kafel narożny, trójdzielny (2) – XVII w.

Tablica IV. Olsztyn – zamek, stan. XXIII, woj. warmińsko-mazurskie. Kafel gzymsowy, środkowy (1), kafel narożny, dwudzielny (2), kafel gzymsowy, środkowy (3), element zwieńczenia (4) – XVII w.